

KATOLIKUS KÁNTORLAPOK

— Szerkeszti: Balogh Piusz O. Praem. —

Nagyböjti különlegességek a görög egyházban

Legutóbb —*Magyar Egyházzene* XIII (2005/2006) 351–358— Aranyszájú Szent János liturgiájának hazai görögkatolikus változatában próbáltam kimutatni az első évezredi tetrachordos zenei rendszer nyomait. Ezúttal két legjellegzetesebb böjti szertartásunk, a Bazil-liturgia és az előszentelt áldozatok liturgiája megfejtésére teszek kísérletet, szintén a tetrachordos rendszer alapján.

Bazil-liturgia

Nagy Szent Bazil liturgiáját a görög szertartásban évente tíz alkalommal, főként nagyböjt vasárnapjain végezzük. Ez a szentmise az anaforában vagy kánonban, a liturgia központi részében tér el az Aranyszájú-liturgiától. Pontosan tükrözik ezt énekeink is: a prefációtól, az *Emeljük föl szívéünket!* felszólításra adott felelettől kezdve jelennek meg a Bazil-liturgia dallamai, és ez már rögtön jelzi a tartalmi elmélyítést. Első példánk a *Fölemeljük az Úrhoz*. A dallam emlékeztet a szokott liturgia hosszú *Amenjeire*. Ez a válasz is azt a tetrachordot tölti ki, amely a szokott liturgiában is a nép „felségterülete”, de ezt az ívet most még lassabban és ünnepélyesebben futjuk be, ezzel is jelezve, hogy a Krisztus-esemény fő sodrában vagyunk. (1. kottamelléklet)

E dallam a Bazil-mise építkezésének alapköve, több ilyen kis egységből tevődik össze a *Méltó és igazságos*, a *Szent, szent, szent*, a *Téged éneklünk* és az átváltoztatás szavaira felelt *Amenek*. Példaként az egyik ilyen hosszú *Ament* idézzük. (2. kottamelléklet)

Ha a kottát térbeli ábrának fogjuk fel, egy fenyőfa vagy egy pálmafa egyre magasabbra emelkedő ágai jelennek meg előttünk. „Az igaz, mint a pálmafa, virágzik” — szoktuk idézni a zsolnárt, s mintha ezt élnék meg, miközben lelkünk egyre magasabbra emelkedik, eljut a csúcspontra (adott esetben egy *lá-ig*), majd ugyanolyan ív mentén ismét aláereszkedik *énünkig* — a tetrachordok alaphangjára. Egy másik hasonlattal szökőkúthoz is hasonlíthatnám a dallam ívét, amelynek vize azután ismét elcsitul.

A Bazil-misék másik jellegzetes éneke (többnyire) a *Tebenned örvendez*. (3. kottamelléklet) A dallam számtalanszor él azzal a megoldással, hogy a tetrachord második hangjáról lenyúl az alaphangra, de azt rögtön fel is emeli (a *tebenned*, a *teremtény*, a *dicsérete*, a *méhedet* esetében *lá-szi-lá*, a *hajlék*, a *szülött lett*, a *tette*, a *néked-ek* esetében *ré-di-ré* fordulat). De hogy ne feledkezzünk el a tulajdonképpeni alaphangról (*szó*, ill. *dó*), az első mondat *szó-n* pihen meg (*emberi nem*), a második mondatban pedig többször is alászáll a dallam erre a tulajdonképpeni alaphangra (*megtestesült az Isten*), talán épp a megtestesülés titkát nyomatékosítja ezzel is. Azt is megfigyelhetjük, hogy a dallam általában csak hat hangot fog át, de néhány kiemelkedő ponton (*megszentelt*, *gyermekszülött*, *dicsőség*, kétszer is) felemelkedik a középső tetrachord felső hangjára is (arra a bizonyos *tá-ra* vagy más fekvésben: *fá-ra*). Végül láthatjuk azt is, hogy a dalmenet közben *lá-n* (*ré-n*) pihen meg, az első, majd a végső befejezésnél (*tette*, ill. *dicsőség néked*) viszont *ti-n* (vagy *mi-n*), amin már nemigen lepődünk meg, mert, mint láttuk, liturgiánk sokszor éppen ezzel a formai eszközzel készlet bennünket a szentpáli „szüntelen imádkozzatok” megvalósítására.

Te - ben - ned ör - ven - dez, Ma - lasz - tal -

tel - jes, min - den te - remt - mény s az ősz - szes

em - be - ri nem. Te, meg - szen - telt haj - lék.

lel - ki... é - den - kert, a - szül - zek dí - csé - re - te,

ki - től meg - tes - te - sült az - ls - ten,

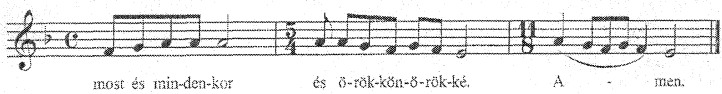
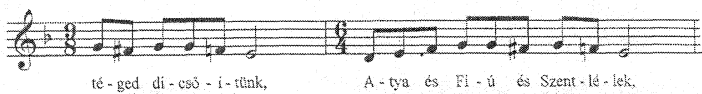
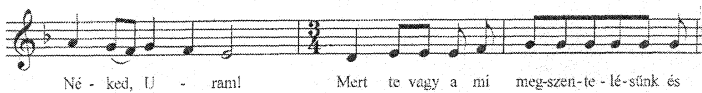
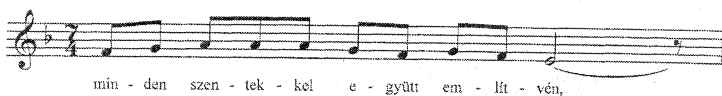
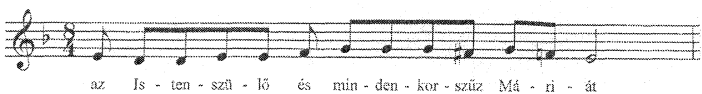
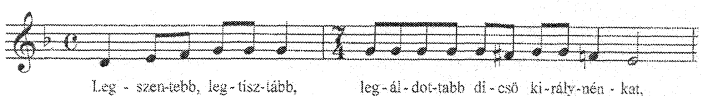
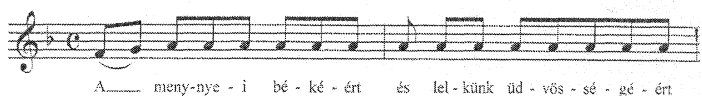
s gyer-mek-szül - lött lett, bár ö - rök - től Is - ten volt,
mert a te mé - he - det é - gi trón - ná al - kot - ta,
s ben - sö - det a... menny - nél é - ke - seb - bé tet - te,
é - ke - seb - bé tet - te. Te ben - ned...
ör - ven - dez, Ma - laszt - tal - tel - jes,
min - den te - remt - mény. Di - cső - ség né - ked,
di - cső - ség né - ked, di - cső - ség né - ked!

Az előszenteltek liturgiája

Másik sajátosan nagybőjti szertartásunk az Előszentelt áldozatok liturgiája, vagy ahogy röviden mondani szoktuk, az *Előszentelt*. Ennek egyik vonulata, a *Most az égi erők* és az *Ízleljétek* még sok tekintetben ugyanolyan elemekből építkezik, mint a Bazil-mise, ugyanolyan szökőkútelv-szerűen működik, bár íve még magasabbra csap fel (a felső szó-ig), mint a mellékelt példából is láthatjuk. (4. kottamelléklet)

Most az... é - gi e - rök lát - ha - tat - la - nul
ve - lünk szol - gál - nak.

A legizgalmasabb dallamvilág azonban a jellegzetesen „előszenteltek” könyörgési mód. (5. kottamelléklet) Az egyik, ami szembetűnő, hogy a pap intonációja állandón alkalmazza a ré-di-ré-dó fordulatot. Ezt leginkább *elektromágneses jelenségnek* nevezhetném: a tetrachord második hangja magához rántja az alaphangot (amit korábbi példákban is láttunk), de itt vissza is ejti! Egyedülálló formai elemmel, kromatikával van dolgunk, amely — talán nem tévedek — *bőjti lelkiállapotunkat, bűnbánatunkat, gyötrelmünket* érzékelteti csodálatosan.

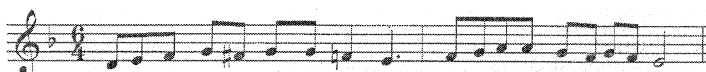

A másik elem, amely talán szintén ezt a megváltozott, böjti hangulatot sugározza, hogy nem a szokásos tetrachordokkal (egész hang, egész hang, félhang) találkozunk itt, az ekténiákban és a pap-nép párbeszédben, hanem az 1. számú ekténiasorban egy *lá-ti-dó-ré* (egész hang, félhang, egész hang, egész hang) lépcsőn lépdelünk a pappal fölfelé, s aztán ugyanazon a kis hangsoron a néppel lefelé, a 2. számú sorban pedig egy *ti-dó-ré-mi* (félhang, egész hang, egész hang) felépítésű tetrachorddal járunk el hasonlóan (bár itt a *ti* a pap esetében el is marad), tehát még arra is ügyelnünk kell, hogy a második ekténia és a felelete egy hanggal az első fölött szóljon, ugyanakkor a két egység egymás folytatása legyen. A *Hármas ekténia* hármaskyriéjében egyébként ez a kettő egyetlen egységet alkot.

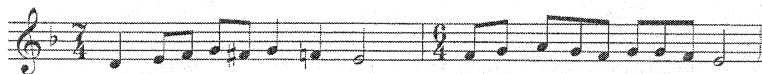
Közben még arra is van gondunk, hogy felemelt hang (mai kottázásban: keresztel megjelölt hang) kizárólag az eredeti, nem módosított tetrachord-alaphangon jelentkezik (azzal, hogy, mint láttuk, a *dó di-vé* változott)! Vegyük ehhez hozzá: a második egység végén a *ti*, mint épp az előbb más példán is láttuk, itt is a dallam továbbszövésére sarkall. Ehhez fogható, egyszerű, de csodálatos szerkezettel sehol sem találkozhatunk! Nagyböjtünk minden bánata, könnye, megtérésvágya benne van ebben az ének-módban, amelynek más oldalról pontos megfelelői a *nagyleborulások* is az Előszenteltek folyamán.

A csodálatos zenei rend kapcsán azonban említést kell tennünk néhány hibalehetőségről is. Énekeink *prozódiai problémáival* lépten-nyomon találkozhatunk egyébként is, ami abból adódik, hogy elődeink szláv dallamokat ültettek át magyarra. Itt azonban felfokozódik a hibák veszélye. A nagyon kötött dal-
lam magyartalan megoldásokat eredményezhet. A papnak, diakonusnak rugalmasan kell kezelnie az előszentelt-dallamot, a merevség itt veszélyes lehet.

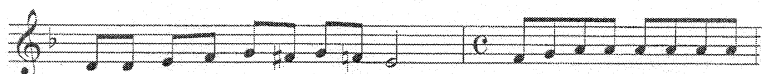
Ugyanez érvényes a Miatyánkra is. A szövegmondás félreérthető vagy magyartalan lesz, ha nem ügyelünk a szótagelosztásra. Az alábbiakban egy lehetséges változatot mellékeltem (6. kottamelléklet), a Miatyánkot, amely talán mintája lehet a további papi fennhangok, áldások, könyörgések „átprogramozásának” is. Meg kell ezt tennünk, ha azt akarjuk, hogy ami zeneileg szép, az szövegében is esztétikus legyen, és magyar énekszóvá váljék.

Mí A-tyánk, ki a meny-nyek-ben vagy, szen-tel-tes-sék meg a te ne-ved,

jő - jön el a te or - szá - god, le - gyen meg a te a - ka - ra - tod,

mint a menny-ben, úgy a föl - dőn is. Min-den-na - pi ke - nye-rűn - ket

add meg né - künk ma, és bo - csásd meg a mi vét - ke - in - ket,
a - mint mi is meg - bo - csá - tunk az el - le - nünk vé - tők - nek,
és ne vígy min - ket a kí - sér - tés - be, de... sza - ba - díts meg a go - nosz - tól.

Az *Uram, tehozzád* papi előversei áriákat is megszégyenítenek. Ezek a dallamaink már nem is közvetlenül munkácsi, hanem Ivovi, sőt kijevi előzményekkel rendelkeznek. Ezeket a dallamokat ritkán énekelhették Kárpátalján, ezért itt jobban megőrződtek a régebbi dallamok. A korábbi irmologionokban azonban nem voltak jelen azok a tetrachordalaphang-felemelések (*szi, di*), mint amelyek nálunk megvannak. Őseink ezeket az énekeket is saját ízlésükhöz igazították.

Nézzük először a *papi előverset!* Sajnos, az 1. előversben nincs meg az a bizonyos *bé (tá)*, amelyet énekeinktől várunk, de a további előversekben, s így ebben a közölt második előversben is igen (7. kottamelléklet), a *tehozzád* szóban, és ez alkotja a dallam csúcspontját. A szökökútelv itt is tökéletesen működik, ismét forma és tartalom tökéletes összhangjával találkozunk! A dallam a két tetrachord lépcsőin száll többször is fel és alá, az alsó tetrachord alsó hangjától a második négyes felső hangjáig. Végül pedig egy bizonyos *mi-n (ti-n)* zárul, ahogy azt most már megszoktuk, és a pap éneke így nyitja meg az utat a nép válasza előtt.

U - - - ram, te - hoz - zád ki - ál - tok,_____

hall - gass meg_____ en - gem, fi - - - - gyelj

sza - - - - - vam - - - - - ra,_____

mi - - - - dón te - hoz - zád ki - ál - tok.

Ez a válasz pedig egy fenséges dallam, az *Igazodjék fel.* (8. kottamelléklet) Kétszeri felszámnyalása ugyanazt jeleníti meg, mint az imádság szövege: lelkünk hangja tömjénfüstként száll az Úr elé! A dallam elsöre egyszerű dúr-dallamnak tűnik, ti. *ti* van benne, és nem *tá*, de ezt a *ti*-t fölfoghatjuk úgy is, mint a középső tetrachord felső hangjának felemelését, hiszen a fölötte lévő hangról (a legfelső tetrachordból) lépegetünk azután alá. Itt már persze egész oktávot átfogó dallamról van szó, és ilyen széles ívű énekünk nagyon kevés van, ezért találunk kevés példát hasonló megoldásra. A befejezés azonban pontosan ugyanazt a nyitottságot hozza magával, mint amelyet az előversnél láttunk: énekünk itt is *mi*-re zárul!

I - ga - zod - jék fel az én i - mád - sá -
gom, mint a tömjén-füst, a te szí-ned e - lé, ke - ze - im-nek
föl - e - me - lé - se, es - ti ál-do-zat gya-nánt!

Hasonló dallamunk az előszenteltekben: a *Hálát adunk.* (9. kottamelléklet)

Há-lát a-dunk né - ked, Krisz-tus Is - te - nünk,
mert mél - tat - tál min - ket, hogy ré - sze-sül - hes - sünk
a te leg-tisz - tább tes-ted-ben és a bű-nök bo-csá-na - tá - ra
az e - gész vi - lá - gért ki - on - tott drá-ga vé - red - ben,
mint üd-vöz-fő-gond-vi-se-lé-sed szent tit - ka-i-ban. Al-le-lu - ja, al-le-lu - ja.
al - le - lu - ja.

Úgy tűnik azonban, hogy az eddig már megszokott, egységes tetrachord-szerkezet itt is megtörik, hiszen többször is találkozunk az énekben a *lá-szi-fá-mi* sorral, amelyben a *fá* sehogyan sem illik be abba a szerkezetbe, amelyet várnánk. Véleményem szerint azonban —az ekténiához hasonlóan— itt is tetrachordalaphang-áthelyezéssel van dolgunk: a középső tetrachord *lá*-jára mintegy masnit kötünk, lefelé menet szabálytalan tetrachordot építünk fel, amely félhangból, bővített másodból és ismét félhangból áll. A dallam aztán ismét visszatér a korábbi tetrachordrendhez, és mollosan, vagy ha úgy tetszik, dórósan fejeződik be. Ez a görbült tér, ez a közbeiktatott módosított tetrachord talán szintén azt a *különleges, nagybőjti lelkiállapotot* kívánja formába önteni, mint amelyről az ekténiák és a pap–nép-párbeszéd is tanúskodik az Előszentelték liturgiájában. Így válik kerekké és egészszé az eucharisztikus *Krisztus előtti hódolatunk*, vele való személyes találkozásunk, megtisztulásunk és átisteni-ülési vágyunk.

Cselényi István Gábor
esztergomi paróchus

Fiatalok a zsolozsmáról

Az elmúlt év júniusában kérdéseket tettem föl egyetemista fiataloknak, akik a gödöllői premontrai plébániatemplomban sokszor együtt zsolozsmáznak a premontréiekkal. Mit jelent nekik a zsoltározás? Vajon miért fontos ez nekik? Komoly és mélyre szántó válaszok születtek, életszerű és friss meglátások, amelyekből most közlünk néhányat. (A szerk.)

— *Mióta jársz zsolozsmára?*

— Nem tudom. A szkólában kezdtem el először zsolozsmát énekelni, mert akkor volt egy-egy olyan alkalom, ahol a szkóla is énekelt, így „nincs menekvés” alapon kellett énekelni. Aztán persze ez megváltozott.

— *Hogy találtál rá?*

— Az előbbi válaszból is látszik, hogy nem én találtam rá, hanem „ő” talált meg engem. Azzal, hogy egyre többet kellett énekelni, pénteken, a hittan előtt és szombaton, a szkólapróba előtt, szinte már olyan szokássá vált, amit az ember nem szívesen hagy el.

— *Miért fontos neked részt venni rajta és időáldozatot vállalni érte?*

— Mert énekelhetek, mert mindahányszor dicsérhetem Istent zsoltárokkal, kicsit közelebbi kapcsolatba kerülhetek vele. Magam is elcsodálkoztam rajta, de most már van úgy, hogy idézek a zsoltárokból, vagy valakinek valamelyik mondatából asszociálok egy zsoltárversre. Ez jó, mert ezáltal a mindennapjaim változnak meg.

— *Mi a különbség a mise és a zsolozsma között (részvétel szempontjából)?*